

Ярослав Попенко

Особливості реформ в Україні за часів уряду гетьмана П. Скоропадського

У статті розглядаються основні питання реалізації програми внутрішніх реформ в Україні у період правління Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.). Гетьманський уряд проводив свою політику, включивши основні напрямки для налагодження державного життя: формування дієвої вертикалі влади, вирішення земельного питання, освітня політика, створення Збройних сил тощо.

The paper discusses the main issues in the implementation of the program derzhavotvorenya in Ukraine during the reign of P. Skoropadskiy (april-december 1918). Hetman government pursued its policy to include key areas for establishing public life: the formation of effective vertical power solving land issues, educational policy, the creation of the armed forces, etc.

Поступова централізація системи управління та реалізація низки надзвичайно важливих реформ в сучасній Україні мають, безперечно, стратегічне значення для нашої держави. Так, цілком зрозуміло, що шлях реформування складний і неоднозначний, як показує досвід інших держав досить часто необхідно приймати вкрай складні і непопулярні рішення. Без сумніву, такі заходи створюють певну напругу в українському суспільстві. Водночас слід розуміти, що шлях побудови держави сучасного європейського типу важкий і тернистий (згадаймо хоча б «польський досвід» кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.). Напевно за таких умов не варто беззастережно піддавати критиці сучасне українське керівництво, а слід детально проаналізувати прорахунки і знайти більш оптимальні шляхи вирішення і впровадження реформ. З іншого боку і сучасним очільникам країни не слід забувати історичний досвід українського державотворення, який має значні історичні традиції, коли в умовах війни, господарської розрухи, кризи політичної системи народжувалася нова держава. Саме аналізу такого складного періоду і присвячена відповідна публікація, тобто періоду Української Держави гетьмана Павла Скоропадського.

Вітчизняному державотворенню періоду уряду Гетьманату присвячена значна кількість публікацій як українських, так і закордонних істориків. Серед них слід назвати роботи Ю. Терещенка [13], О. Реєнта [3], Б. Андрусишина [3], Т. Осташко [3], П. Гай-Нижника [1] та ін. Публікації дослідників торкнулися основних напрямків державотворення в Україні за часів гетьманської держави, як в середовищі країни, так і поза її межами.

29 квітня 1918 р. в Україні відбулася зміна державного проводу, до влади прийшов новий уряд гетьмана Павла Скоропадського. За визначенням провідного вітчизняного історика Ю. Терещенка: «День 29 квітня 1918 р. став переломним в новітній українській історії. Він знаменував собою відновлення власної національної державницької традиції, припинення руйнівних «соціалістичних» експериментів і повернення України до налагодження класового співробітництва та цивілізованого реформаторства» [13, с. 11]. Серед перших заходів гетьмана П. Скоропадського на чолі країни було оголошення «Грамоти до всього Українського Народу», в якій визначалися головні напрямки державної політики нового уряду у реалізації внутрішніх реформ.

Основними з них були: диктатура закону, збереження права власності, реалізація державної земельної програми, поліпшення правового та соціального становища робітничого класу, свобода конкуренції та торгівлі [4, с. 36]. Водночас гетьманська «Грамота» звертала увагу на досить принциповий момент: «Я буду твердо стояти на сторожі порядку й законності в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими крайніми мірами» [2]. Отже, мова йшла про те, що гетьман П. Скоропадський активно залучав до реалізації власної програми розбудови держави всі соціальні верстви тодішнього українського суспільства і, водночас, чітко було акцентовано, що інтереси держави матимуть виключний пріоритет під час впровадження реформ.

Слід звернути увагу, що по суті текст документу не містить політичних «загравань» та обіцянок, якими у свій час «грішила» Центральна Рада, а потім активно використовував уряд Директорії. Того ж дня був опублікований «Закон про тимчасовий державний устрій України», який визначав головні напрямки політики уряду Гетьманату. Одночасно із формуванням міцної та дієвої вертикалі органів державної влади уряд приділяв надзвичайно серйозну увагу реалізації невідкладних внутрішніх реформ. Одним із найгостріших питань була земельна реформа, фахове вирішення якої вирішувало низку економічних та соціально-політичних проблем.

Зазначимо, що земельна реформа в Українській Державі впроваджувалася впродовж всього періоду існування уряду Гетьманату. Головною метою реформи передбачалося створення економічно сильного та потужного класу серед-

нього та заможного селянства. Пізніше у власних спогадах П. Скоропадський висловлював міркування стосовно цих заходів реформування: «Я прихильник дрібних господарств, зокрема в Україні, і неодноразово говорив, що мій ідеал – бачити Україну, вкриту одними лише дрібними високопродуктивними, приватними господарствами» [10, с. 137]. Одночасно з існуванням дрібного та середнього приватного землеволодінь, передбачалися і інші форми власності: державна, церковна, монастирська тощо. Цивілізованою ознакою земельної реформи (на відміну від більшовицьких гасел того часу) було наступне: за рахунок монастирських, церковних і частини приватних земель (із відшкодуванням вартості колишнім власникам) гетьманський уряд формував державний земельний фонд. Водночас із його формуванням, планувалося заснувати Державний земельний банк. Головним завданням цієї установи було надання селянам системи відносно дешевих кредитів для купівлі земельних наділів. Показовим моментом відповідальної державної політики було те, що всі заходи земельної реформи постійно перебували під увагою Міністерства земельних справ [5, с. 80]. На одну селянську родину передбачалося надання ділянки у приватне володіння розміром не більше 25 дес.

Паралельно з вищезазначеними заходами, уряд законом від 14 червня дозволяв вільний продаж та купівлю землі, але з розрахунку 25 дес. на одне селянське господарство. Одночасно діяла і система орендування земельних наділів. Остаточний проект реформи був представлений міністром земельних справ В. Леонтовичем на початку листопада 1918 р. Згідно з ним від передання землі на користь держави звільнялися лише ті господарства, які мали агроку-

льтурне значення, розміром до 200 дес. Сам П. Скоропадський вважав проведення відповідних заходів земельної реформи своїм найголовнішим завданням, питанням першорядної ваги [13, с. 19].

Прогресивне вирішення земельного питання не випадково було одним із головних елементів державницької ідеології періоду Гетьманату. Селянські громади на той час становили більшість населення тогочасної України (наприклад, за даними перепису 1926 р в УРСР в сільській місцевості проживало 81,5 % тогочасного населення. Відповідно в 1918 р. цей показник був ще більшим). П. Скоропадський та його оточення усвідомлювали, що саме міцна та економічно заможна селянська землевласницька верства має стати опорою гетьманського уряду. І, що найголовніше, уряд не самоусувався від наслідків реформи, навпаки – відповідальність за її проведення він брав на себе [14, с. 218].

Підтвердженням такого ставлення уряду стало створення спеціальних земельних комісій для вирішення спірних питань землевласності та землекористування. Головними обов'язками цих органів було ведення справ з купівлі та продажу землі, тимчасове управління сільськогосподарськими маєтками, сприяння розвитку сільського господарства на місцевому рівні тощо. Діяльність регіональних комісій контролював безпосередньо міністр земельних справ.

Водночас із проведенням реформи уряд жорстко контролював товарообіг зерна та інших сільськогосподарських продуктів в межах держави. Досить часто ці ухвали та постанови були непопулярними в середовищі підприємців та землевласників. Наприкінці травня 1918 р. уряд проголосив вільну торгівлю

хлібом та іншими продуктами. Одночасно встановлювалася державна монополія та «тверді» ціни на хліб. Незабаром, у липні, був оприлюднений закон, згідно якого весь обсяг зерна врожаю 1918 р. мав надходити у розпорядження держави і міг відчужуватися державними продовольчими установами. Кожен землевласник мав прозвітувати про кількість і місце зберігання своїх запасів, про кількість осіб, яких він утримував, про кількість худоби і десятин посівних площ. Всі надлишки зернової продукції необхідно було здавати державі у визначені постановою строки за «твердими» цінами. У тих, хто ухилявся від здачі зерна, він вилучався за цінами, нижчими від встановлених на 30–50 %.

Зауважимо, що перш ніж засуджувати таку жорстку політику гетьманської адміністрації, варто звернути увагу на наступне:

по-перше, за вилучений надлишок зернової продукції власник все ж отримував грошове відшкодування, хоч і не за ринковими цінами;

по-друге, вилучений на користь держави хліб, мав йти на виконання умов Брест-Литовської угоди, яку у свій час підписали діячі уряду соціалістичної Центральної Ради.

Тому критикувати гетьманський уряд у жорсткому ставленні до селянства та «карних експедиціях з вилучення зерна» не зовсім об'єктивно і не відповідає тогочасним політико-економічним реаліям (одночасно, звісно і ідеалізувати «зернову» політику Гетьманату не слід). Звернімо увагу, що низка нормативно-правових документів свідчить, що у період існування Української Держави були чітко визначені її зобов'язання перед айстро-німецькими союзниками. 10 серпня була підписана нова торгова угода, яка передбачала, що 65 % украї-

нського зерна мали залишатися для внутрішнього споживання, відповідно 35 % йшло на експорт [9, с. 84]. 28 вересня Рада Міністрів ухвалила новий закон про збільшення кредиту для внутрішнього споживання з 45 млн крб. до 430 млн крб. – на заготівлю зерна уряд збільшив асигнування на 385 млн крб. Отже, цей комплекс соціально-економічної програми, спрямований на вирішення земельного питання був орієнтований на реалізацію державницької ідеології, орієнтованої на підтримку землевласницької верстви.

Іншим важливим напрямком внутрішніх реформ в Україні за часів гетьманського уряду було формування та організація Збройних сил. Точніше – це був цілий комплекс нормативно-правових заходів та відповідної практичної роботи, спрямованих на відновлення повністю зруйнованих за доби Центральної Ради армії та флоту. Впродовж травня 1918 р. відбувалося активне формування та реорганізація основних підрозділів військового відомства Української Держави. 30 травня був ухвалений текст нової військової присяги. Згідно з планами гетьманської адміністрації вітчизняна армія мала нараховувати 310 тис. вояків, у тому числі 175 генералів, 15 тисяч старшин та 3 тисячі військових урядовців [8, с. 161]. Збройні сили мали складатися із постійного війська та резерву. Військовий призов до армії мав торкатися чоловіків, які досягли дев'ятнадцятилітнього віку. Ті хто мав йти служити обирали жеребкуванням. Окремо передбачалася служба «за бажанням», своєрідне контрактне військо (охотники). Строк служби був визначений строком від двох до трьох років в залежності від роду військ. Військовослужбовці позбавлялися активного виборчого права, їм заборонялося вступати

до партій, товариств, брати участь у політичних маніфестаціях та демонстраціях. Водночас, у напрямку військового реформування гетьманська адміністрація зіштовхнулася з опором німецького військового командування, яке у статусі союзників перебувало на території України. Це й не дивно, Німеччині та Австро-Угорщині не потрібна була боєздатна українська армія, оскільки їхні стратегічні плани передбачали за Україною колоніальний або напівколоніальний статус. Доречним буде нагадати, що війська вищезазначених країн були присутні на території України, відповідно умов Брест-Литовського договору. З огляду на ці обставини, гетьман П. Скоропадський змушений був у будь-якому випадку зважати на позицію союзників. Слід відати належне гетьману, що попри коригування реформ, зважаючи на геополітичні обставини, він не залишив ідеї формування власної боєздатної армії. Зрештою, військова реформа значно активізувалася в Україні після революції у Німеччині.

Говорячи про реформи у військовій справі, слід звернути увагу на наступне. Згідно із задумами гетьманського уряду в Україні планувалося організувати три Київські, дві Одеські, Чугуївську та Єлисаветградську юнацькі військові школи. Окремо формувалася Миколаївська гардемаринська школа. Іншими словами, мова йшла про формування нової професійної військової еліти, яка мала стати кістяком армії Української Держави. Окремою постановою наприкінці вересня 1918 р. в Одесі була створена спеціальна міністерська комісія, яка мала збирати, систематизувати та аналізувати матеріали стосовно війни 1914–1918 рр. Всі ці відомості мали стати в нагоді для визначення практичних рекомендацій щодо устрою вітчизняних

Збройних сил, для характеристики основних напрямків розвитку тогочасних військових сил провідних європейських країн та для перейняття військового досвіду останньої війни. Комісія мала працювати до 31 грудня 1920 р.

Окремим наказом від 30 листопада 1918 р. в Україні планувалося заснування Військової Академії. При цьому уряд, вже перебуваючи у стані війни з повстанськими загонами Директорії, спромігся асигнувати на її організацію близько 127 тисяч крб. Паралельно з формуванням сухопутних військ, уряд приділяв надзвичайну увагу і організації вітчизняних Військово-морських сил. Відповідно до планів гетьмана П. Скоропадського морський кордон України мав стати міцним та надійним рубежем країни, який мав одночасно пов'язувати її з іншими державами. Знов ж таки, попри протидію союзників, уряд розпочав низку заходів для виконання поставленої мети. 10–16 червня у розпорядження Чорноморського флоту було асигновано 4 млн 300 тисяч крб. для виконання невідкладних заходів. Серед них передбачалася реконструкція Одеського порту та його інфраструктури. Взагалі впродовж перебування гетьманського уряду при владі на потреби флоту, берегової лінії укріплень, порти, суднобудівні та судноремонтні заводи було виділено з державного бюджету близько 24 млн крб. [14, с. 556–557]. Частина цих коштів була витрачена на утримання особового складу. Окремою статтею передбачалися кошти на підняття затоплених кораблів (наприклад, лінкору «Імператриця Марія» та міноносця «Гнівний»). Завдяки заходам наприкінці листопада були частково відновлені Миколаївський, Одеський, Севастопольський, Маріупольський порти, на судноремонтних заводах Миколаєва будувалися

п'ять крейсерів та броненосців, вісім підводних човнів та близько двадцяти бойових катерів. Частина з них поповнила ряди українського Чорноморського флоту. Зокрема, під час евакуації англо-французького десанту у квітні 1919 р. з території України було виведено близько двадцяти кораблів.

Іншим пріоритетним напрямком реалізації внутрішньої політики у період Гетьманату була культурно-освітня сфера. На відміну від попереднього уряду Центральної Ради, всі заходи гетьманської адміністрації відрізнялися не «революційною соціалістичною демагогією», а мали характер цілеспрямованої та виваженої політики. І слід зазначити, що вона давала реальні позитивні результати, незважаючи на доволі складні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні обставини. У травні 1918 р. до Києва прибув В. Вернадський, який очолив спеціальну комісію, яка розробляла проект формування Академії Наук. До складу комісії увійшли найкращі тогочасні науковці відповідних галузей. Серед них були: Д. Багалій, М. Василенко, Ф. Вовк, М. Грушевський, Д. Дорошенко, Б. Кістяківський, В. Палладін, О. Сперанський та ін. Головним завданням Академії було зосередження навколо неї провідних науковців країни. 26 липня був ухвалений закон, який підписали Ф. Лизогуб та М. Василенко про асигнування 200 тисяч крб. на початкові витрати для її організації. 6 листопада на утримання Академії було виділено додатково 889 тисяч крб. [11, с. 106]. 14 листопада перший склад Академії призначив безпосередньо гетьман П. Скоропадський. До нього увійшли: Д. Багалій, А. Кримський, М. Петров (історико-філологічні науки), В. Вернадський, С. Тимошенко, М. Кащенко, П. Тутковський (фізико-математичні нау-

ки), М. Туган-Барановський, Ф. Тарановський, В. Косинський та О. Левицький (соціальні науки). Фактично ця установа мала стати координуючим центром розвитку вітчизняної науки. Пріоритетними галузями досліджень були визначені: історія, географія, економіка, статистика, мова. Фінансування відбувалося в першу чергу з державної скарбниці, але дозволялися й громадські та приватні пожертвування. Була передбачена можливість отримання прибутків від наукових видань самої Академії Наук.

Окрему увагу уряд приділяв розвитку вищої школи. До приходу гетьмана П. Скоропадського в Україні існувало п'ять університетів: Львівський, Чернівецький, Київський, Харківський, Новоросійський. Всього на той час налічувалося дев'ятнадцять вищих навчальних закладів, у яких перебувало 26,7 тисяч студентів. Завдяки заходам гетьманської адміністрації було засновано ще два університети у Києві та Кам'янці-Подільському (щоправда Київський народний університет був створений ще 5 жовтня 1917 р., тобто за часів уряду Центральної Ради у складі трьох факультетів). За Гетьманату з 1 липня 1918 р. він був перейменований у Київський державний український університет та додатково відкритий четвертий медичний факультет. На утримання вищої школи лише у липні 1918 р. уряд виділив 1 млн 283 тис. крб. Варто відзначити, що державна допомога мала постійний, а не разовий характер. Так, впродовж жовтня–листопада 1918 р. на підвищення платні вчителям було виділено 28 млн 918 тис. крб. Фінансова підтримка надавалася не лише державним закладам освіти, а й комерційним. Окремою постановою від вересня 1918 р. при всіх університетських медичних

факультетах були відкриті окремі кафедри бактеріології. За прослуховування лекцій у вищих державних закладах освіти встановлювалася основна (250 крб. на рік) та додаткова платня. На медичних та фізико-математичних факультетах, де проводилися лабораторні дослідження та заняття, встановлювалася додаткова оплата у 100 крб. на рік. При цьому університети мали право зменшувати оплату на 20 % для окремих категорій студентів.

Аналізуючи управління системою загальноосвітніх шкіл, зазначимо, що і тут проводилася низка реформ. У липні постановою уряду було засновано початкову школу. У школах запроваджувалися обов'язкові предмети з українознавства. Для незаможної категорії учнів середніх шкіл уряд запровадив 350 стипендій розміром 220 крб. на рік. На утримання початкових та середніх шкіл було виділено близько 4 млн крб. На державне утримання уряд взяв впродовж вересня-жовтня 40 чоловічих гімназій, 10 реальних шкіл та 24 притулки для сиріт. Для порівняння, впродовж 1917 р. в Україні працювало 568 загальноосвітніх шкіл, у період Гетьманату цей показник вже становив 836.

Для підвищення кваліфікації вчителів шкіл уряд за державний кошт організував шеститижневі обов'язкові курси українознавства, які пройшло близько 48 тисяч вчителів [13, с. 20]. З вересня у вчительських семінаріях запроваджувалися додаткові навчальні курси: педагогіка, методика, геометрія, алгебра, всевітня історія, історія України, географія, фізика, хімія, основи сільського господарства тощо. Поруч з цим для отримання відповідної класифікації вчителя претендент мав скласти обов'язковий іспит з українознавства. Варто відзначити, що поруч з підготовкою педагогічних

кадрів уряд провадив виважену політику у галузі книгодрукування. Паралельно із шкільними підручниками друкувалася і науково-популярна, художня, дитяча література. У травні було створено окреме Державне видавництво, яке отримало на витрати 1 млн крб. У період з 15 травня до 15 вересня 1918 р. було надруковано близько 2 млн шкільних підручників.

Наступні заходи гетьманської адміністрації у галузі підтримки національного книгодрукування залишаються показовими і для нинішніх українських реалій. Державні видавництва не оподатковувалися, всі надходження йшли виключно на розвиток галузі. Постановою від 24 вересня уряд скасував будь-які митні збори з вітчизняного книгодрукування. Завдяки такій політиці за період Гетьманату в Україні було засновано та відкрито близько 78 нових друкарень.

Слід наголосити, що розвиток сучасної України не повинен ігнорувати історичний досвід вітчизняного державотворення, особливо доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Найбільш конструктивним державницьким етапом цього періоду, на наш погляд, є доба Гетьманату П. Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.). Саме у той час були чітко визначені головні напрямки та пріоритети державних реформ в Україні. Більше того, цілеспрямованість та послідовність політики гетьманської адміністрації у внутрішній політиці дає всі підстави визначити її як дійсно державницьку. «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [6, с. 15], – ці слова В'ячеслава Липинського, проголошені у першій половині ХХ ст. не втратили своєї актуальності і сьогодні, вже на початку ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П.П. Міжнародні фінансові угоди України за Гетьманату П. Скоропадського / П.П. Гай-Нижник // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія», 2000. – Вип. 4. – С. 264-284.
2. Державний вісник. – 1918. – 16 травня.
3. Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення: наук. зб. / [під ред. В. Смоля]. – К., 2003. – 434 с.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр.: в 2 т. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 2002. – 352 с.: іл.
5. Корновенко С.В. Аграрна реформа П. Скоропадського / С.В. Корновенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2006. – Вип. 11-12. – С. 77-81.
6. Липинський В. Наша орієнтація. Листи до братів-хліборобів / В. Липинський. – Торонто, 1953. – 63 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. Римаренко Ю.І. та ін.] – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
8. Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Мелітополь, 22-23 травня 2008 р.) / Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б.Хмельницького. – Мелітополь, 2008. – 304 с.
9. Рафаловський Є.П. Основні напрямки продовольчої політики Української Держави 1918 року / Є.П. Рафаловський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2006. – Вип. 11-12. – С. 82-87.
10. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – К.: Філадельфія, 1995. – 246 с.
11. Сорочан Н.А. Міністерство народної освіти і мистецтв в Українській Державі

- гетьмана П. Скоропадського / Н.А. Сорочан // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2003. – Вип. 7-8. – С. 103-107.
12. Сорочан Н.А. Утворення і діяльність Головного управління мистецтв і національної культури за Гетьманату П. Скоропадського / Н.А. Сорочан // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2006. – Вип. 11-12. – С. 132-139.
13. Терещенко Ю.І. До 85-річчя Української Держави – Гетьманату Павла Скоропадського / Ю.І. Терещенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2003. – Вип. 7-8. – С. 11-22.
14. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / [Мироненко О.М, Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А.]. – К.: Либідь, 1997. – 560 с.

Олександр Ситник

Проблеми українського державотворення періоду 1917-1921 років: причини поразки національно-визвольних змагань крізь призму очевидців та сучасних дослідників

У статті проаналізовано проблеми українського державотворення періоду 1917-1921 років крізь призму причин поразки тогочасних національно-визвольних змагань. Серед іншого, значна увага надається характеристиці даної проблематики, що міститься в спадщині Д. Донцова та інших мислителів і діячів тієї доби.

The problems of the Ukrainian state period of 1917-1921 years through the prism of the reasons for the defeat of the liberation of the competition is analysed. A significant attention is paid to characteristics of the issues that are contained in the inheritance Etc. Dontsova and other thinkers and activists of that era.

Проблематика процесу українського державотворення періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 років загалом є достатньо дослідженою в сучасній історіографії. При цьому, дана тема залишається актуальною й у наш час. Адже, далеко не всі питання висвітлені рівномірно й об'єктивно. Так, доволі незначна увага приділена причинам поразки національно-визвольних змагань. Тому значну цінність представляють думки сучасників і очевидців тих подій, зокрема: Д. Донцова, М. Бердяєва, Д. Дорошенка, Ю. Липи, Ю. Тютюнника, М. Шлемкевича та інших, особливо з врахуванням аналізу зазначеної проблематики сучасними вченими, зокрема: О. Багана, Я. Грицака, Т. Гунчака, Р. Ковалю та ін. Наукова новизна даної статті

визначається необхідністю об'єктивного бачення причин поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 років.

Мета статті полягає в спробі по новому осмислити проблеми українського державотворення періоду 1917-1921 років крізь призму причин поразки національно-визвольних змагань того часу з найбільш влучними характеристиками сучасників і очевидців тих подій. Насамперед це стосується спадщини Д. Донцова та цілої низки інших вчених і військово-політичних діячів.

О. Баган звернув увагу на те, що на початку ХХ століття соціал-демократична ідеологія, соціал-демократичний стиль життя, з його мужикофільством, наївним і довірливим гуманізмом, котрий часто переростав у демагогію та попу-